

Ko e tā tatau ko ia 'aki ha me'angāue te'eki haka ke to'o 'a e siemu' ko ha founa ia (neongo 'oku hāhāmologia) 'e ala ma'u ai 'a e vailasi' 'e he kakai lalahi'.

'E lava ke 'i ai ha'a' ku fānau?

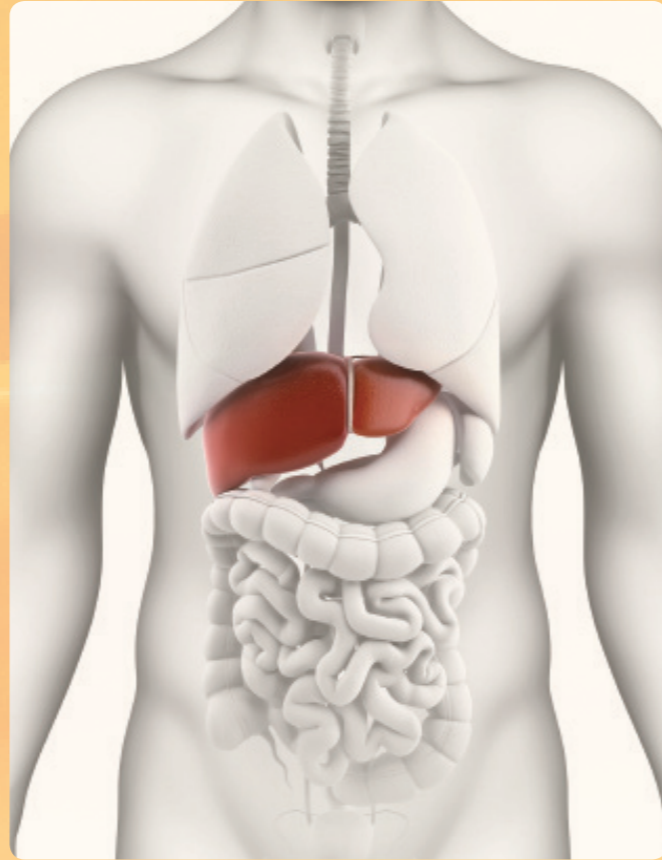
'Io. Kapau 'oku' ke faitama kā 'oku' ke mo'ua 'i he mahaki 'ate pupula', 'e malu'i 'a ho'o pēpee' 'aki 'a e huhu malu'i HB immunoglobulin pea mo e huhu malu'i mei' he 'ate pupula' hili pē 'a hono fā'ele'i' (ko hono fakakātoa' 'oku pēseti 'e 99 'a e ola lelei 'a e faito'o' ni).

Kapau 'oku' fu'u mā'olunga 'a e vailasi 'ate pupula' 'i ho toto', tā 'e toe lahi ange 'a e ngalingali ke pipihi atu 'eni ki ho'o pēpee'. Ko ia ai, 'e fiema'u ia ke ke ma'u 'a e faito'o ko e tenofovir 'i he lolotonga 'o e māhina 'e tolu faka'osi 'o ho'o faitama' ke ta'ofi ai hano fakapipihi atu 'eni ki ho'o pēpee'. Te ke toki ta'ofi 'a e faito'o' ni hili nai ha māhina 'e 4 mei ho'o fā'ele'. 'E kei lava pē ia ke ke fakahuu.

'E fēfē hano ta'ofi 'o hano fakapipihi atu 'eni ki ha ni'ihiki kehe?

- Palasitaa'i ha ngaahi mata'ilavea pe mata'ipala;
- Fufulu ha toto kuo tafe 'aki ha me'a tāmāte siemu hangē ko e seniola' ('oua na'a 'ai 'eni ki ho kili');
- 'Oua te mou ngāue taha 'aki ha tele, polosi fulunifo, kili nge'esinima, pe ko ha ngaahi nāunau 'e ala pā ki ai ha toto pe huhu'a mei' he sino';
- Ngāue'aki ha founa 'oku malu mo hao' ki he mohe mo ho hoa' (safe sex) – ngāue'aki 'a e konitomu' kae'oua kuo fakapapau'i kuo ngāue 'a e huhu malu'i 'a ho hoa';
- Huhu malu'i 'a kinautolu 'oku' ke mohe fakamali mo ia' pea mo kinautolu 'oku nofo 'i ho mou 'api' ('oku 'atā ta'etotongi atu 'eni).

'Oku 'ikai mafola 'a e mahaki 'ate pupula' ia 'i he feohi angamaheni faka'aho', hangē ko e pā ki ha taha, mafatua, tale, pe ko hano ngāue'aki 'o ha falemālōlō tatau.

Tauhi ke mo'ui lelei ho 'ate'!

'Oku 'i ai 'a e ngaahi me'a kuo pau ke ke fakahoko ke ke nofo mo'ui lelei ai:

- Fakasi'isi'i pe ta'ofi 'a e ma'u 'o e kavamālohi';
- Tauhi ke 'i loto pe 'a e mamafa 'o ho sino' 'i he tu'unga mo'ui lelei' 'aki ho'o ma'u ha me'atokoni palanisi. Kai ke lahi 'a e fua'i'akau' mo e vesitapolo', pea faka'ehi'ehi mei' he me'akai ngako';
- Talanoa mo ho'o toketaa' felāve'i mo ha faito'o fakaenatula pe makehe mei' he faito'o angamaheni' (alternative medicine), he 'e ngali 'i ai ha ngaahi faito'o angamaheni 'e ni'ihiki te nau ala uesia ho 'ate';

- Fakapapau'i 'oku toutou sivi ho toto' ('oku fa'a fakahoko fakamāhina-ono 'eni) ke vakai'i 'a e tu'unga 'o ho 'ate'. Ko kinautolu 'oku nau hokohoko atu 'a hono toutou sivi 'a honau 'ate' 'oku fa'a fakalalaka ki mu'a 'a 'enau tu'unga mo'ui lelei'.

Tokoni ma'a' e kakai 'oku hoko 'a e 'ate pupula' ko ha nau mahaki tauhi

Kuo fokotu'u 'e he Kautaha 'a Nu'u Sila ki he 'Ate Pupula' (Hepatitis Foundation of New Zealand) ha polokalama sivi mo e tokoni 'a ia 'oku tauhi malu mo fakapulipuli pea kuo fa'u ia ke ne 'oatu ha fale'i mo ha poupu ma'a kinautolu kuo hoko 'a e 'ate pupula' ko ha nau mahaki tauhi.

'Oku 'oatu 'i he polokalama' ni 'a e fakamatala ki he tō'onga mo'ui' mo e faito'o', founa fetu'utaki mo e neesi fakakomiuniti ki he 'ate pupula', pea mo ha ngaahi sivi toto, kapau 'e fiema'u 'eni.

Kapau 'oku' ke fie lēsisita ki he polokalama' ni, pe 'oku' ke fiema'u ha fakamatala lahi ange, kātaki 'o fetu'utaki ki he Kautaha 'a Nu'u Sila ki he 'Ate Pupula'.

Kautaha 'a Nu'u Sila ki he Mahaki 'Ate Pupula'

61 Alexander Ave, Whakatane, New Zealand

Telefoni 07 307 1259 Fax 07 307 1266

Laine Tokoni ki he 'Ate Pupula' 0800 33 20 10

hepteam@hfnz.nz

www.hepatitisfoundation.org.nz

'Ate Pupula'

Tongan

Ko hono mahino'i 'o e mahaki tauhi 'ate pupula'

Understanding chronic hepatitis B

'Ilo ki ai. Sivi. Faito'o.

Ko e hā 'a e 'ate pupula?

Ko e hepataitisi (hepatitis) 'oku 'uhinga ia ki he pupula 'a e 'ate'. 'E ala fakatupu 'a e pupula' ni mei' ha vailasi, 'o hangē ko e vailasi hepataitisi B. 'Oku hū 'a e vailasi hepataitisi B ki he sino' 'o ne hūfia 'a e 'ate' 'o ne nofo'ia 'i he toenga 'o e mo'ui 'a e tokotaha ko ia'. 'Oku hanga leva 'e he fa'unga malu'i 'o e sino' (immune system) 'o 'ohofia 'a e ngaahi sela 'o e 'ate' 'a ia 'oku uesia' 'o hoko ai 'a e maumau 'a e 'ate'. 'Oku feinga leva 'a e 'ate' ke toe fakaakeake ia 'o hoko ai ha'a' ne patepate (scarring). 'I he 'alu 'a e ta'u', 'oku hoko 'a e patepate ko 'eni' ke ne fakatupu ai 'a e fakafefeka 'a e 'ate' (cirrhosis). 'I he taimi 'oku hoko mai ai 'a e cirrhosis, 'oku fuosi'i leva 'a e 'ate' mo fefeka, pea kapau 'e 'ikai faito'o 'e ala tu'u ai 'a e ngāue 'a e 'ate', 'o hoko ai ha fānoa 'a e toto' 'i he kete' pea mo ha holofa 'a e 'ate' (liver failure).

'Oku tu'olahi fēfē 'a e hoko 'a e 'ate pupula?

'Oku fakafuofua ko e toko 100,000 'i Nu'u Sila 'oku hoko 'a e 'ate pupula' (HBV) ko ha nau mahaki tauhi. Ko e tokolahi taha' 'oku ma'u ia 'i he kakai Mauli' (pēseti 'e 6), kakai Pasifiki' (pēseti 'e 7-14), kakai 'Ēsia Tonga Hahake' mo e kakai Siaina' (pēseti 'e 9). Ko e tokolahi 'o e kakai 'Iulope' mo e 'Initia' 'oku mā'ulalo 'aupito (si'i ange 'i he pēseti 'e 1). Talu mei' he 1987, ko e pēpē kotoa pē kuo fā'ele'i 'i Nu'u Sila' kuo malu'i kinautolu mei' he mahaki HBV 'o fou 'i he huhu malu'i'. Koe'uhi' ko 'eni', 'e hāhāmolofia ke ma'u 'a e HBV 'i he kakai Nu'u Sila 'oku si'i hifo 'i he ta'u 25 'a honau ta'u motu'a'.

Mahaki tauhi 'ate pupula'

Ko e tokolahi 'o e kakai lalahi 'oku nau mahaki tauhi 'aki 'a e 'ate pupula' na'e ma'u kinautolu 'e he mahaki' 'i honau fanau'i' pe 'i he 'enau kei ta'u iiki'.

Ko e kakai lalahi 'oku nau ma'u 'a e 'ate pupula' 'oku ma'u kinautolu 'o a'u ki he toenga 'o 'enau mo'ui' pea 'oku lahi ange 'a e ngalingali ke nau ma'u ha mahaki tauhi 'o e 'ate', 'a ia 'e lava ke 'alu pē 'eni

Fakatu'utu'unga 'o e Mahaki'ia 'o e 'Ate'

Fibrosis (fufula)
Patepate 'a e 'ate'.

Cirrhosis (patepate)
Mātu'aki mingi pea patepate 'a e 'ate'.
'Oku ta'ofi 'i heni 'a e lele lelei 'a e ngāue 'a e 'ate'. 'E ala tupu 'i heni ha fānoa 'a e toto' 'i he kete'.

Liver Failure (Holofa 'a e 'Ate')
'E ala hoko mei heni ha mate.

Liver Cancer (HCC pe Kanisā 'a e 'Ate')
'E ala kamata 'eni' 'i ha fa'ahinga taimi pē. Ko e hoko ko ia 'a e 'ate pupula' ko ha mahaki tauhi' 'e toe lahi ange ai 'a e ngalingali ke kanisā ho 'ate'.

'o ma'u ai 'a e fakafefeka 'a e 'ate' (cirrhosis), holofa 'a e 'ate' (liver failure) pea mo e kanisā 'a e 'ate' (liver cancer). 'Oku 'oatu 'e he Kautaha 'a Nu'u Sila ki he 'Ate Pupula' 'a e polokalama sivi ta'etotongi ma'a' e kakai Nu'u Sila kotoa pē 'oku hoko 'a e 'ate pupula' ko ha nau mahaki tauhi. 'Oku kau 'i heni ha ki'i sivi toto faingofua 'oku fakahoko he māhina

'e 6 kotoa pē ke vakai'i pe 'oku hā mai ha faka'ilonga 'o ha mahaki'ia pe kanisā 'o e 'ate'.

Kapau 'oku fakafefeka ho 'ate' (cirrhosis) pe 'oku 'i ai ha taha 'i ho fāmili ofi' 'oku' ne puke 'i he 'ate pupula' pea kuo 'ilo kuo kanisā hono 'ate', 'e fiema'u ke fakahoko hano hulu fakamāhina-ono 'o ho 'ate' koe'uhi' he 'e lahi ange 'a e ngalingali ke ke mo'ua mo koe 'i he kanisā 'o e 'ate'.

'Oku ma'u ha faito'o ki heni?

'Oku 'i ai 'a e ngaahi faito'o ola lelei 'oku ala ma'u pea 'osi fakapa'anga kakato ke leva'i'aki 'a e mahaki 'ate pupula'. 'Oku ngāue 'a e ngaahi faito'o ko 'eni' 'aki 'enau ta'ofi 'a e vailasi' mei' he 'ene toe tupu lahi' pea 'oku toki fiema'u pē 'eni ki he kakai 'oku fu'u mā'olunga 'ia kinautolu 'a e lahi 'o e vailasi' pea mo e polotini 'o e 'ate' 'i honau toto'. 'Oku totonu ke ke toutou sivi toto 'i he māhina 'e 6 kotoa pē koe'uhi' ke vakai'i ai pe kuo toe mo'ui mo ngaue 'a e vailasi hepataitisi B pea mo vakai pe 'oku fiema'u ke fai hao faito'o.

Ko e faito'o' ko ha fo'i'akau pē 'e taha 'i he 'aho. 'Oku 'ikai ha'a' ne toe uesia kehe 'e ia ha me'a 'i ho sino' pea 'oku malu 'aupito 'eni. Ko e taimi pē te ke kamata ai 'a e faito'o' ni, kuo pau ke ke tauhi ia 'i he toenga 'o ho'o mo'ui'. 'E 'ikai ngata pē 'i hono ta'ofi 'e he faito'o' ni ha toe hoko 'a ha maumau ki he 'ate', te ne toe faito'o foki ha patepate kuo 'osi hoko. 'E ta'ofi 'e he faito'o' ni ha hoko 'a ha fakafefeka 'a e 'ate' pea mo ha ngaahi nānunga 'o ha holofa mo kanisā 'a e 'ate'.

'Oku anga fēfē ha'o pihia?

'Oku mafola 'a e mahaki 'ate pupula' 'o fou 'i he fehulunaki 'a e toto' pe ngaahi huhu'a mei' he sino'.

'Oku mahu'inga 'aupito 'a e ta'u motu'a 'oku hoko ai 'a e pihia' ki hono vakai'i pe 'e puke ha taha ai pea mo ha malava pē ke faito'o ke ne 'atā mei ai. Ko e pēseti 'e 99 'o e kakai kuo hoko 'a e 'ate pupula' ko ha nau mahaki tauhi' na'a nau pihia 'i he 'enau kei

pēpee' (mei' he 'enau fa'ee' 'i honau fā'ele'i') pe 'i he 'enau kei ta'u si'i' (mei ha'a nau va'inga mo ha fānau na'a nau ma'u 'a e mahaki 'ate pupula', pe 'i ha'a nau feohi ofi mo ha kakai lalahi 'i ho nau 'api' 'a ia na'a nau puke 'i he mahaki 'ate pupula'). 'I he taimi 'oku pihia ai ha long'a'i fānau iiki mo ha fanga ki'i pēpē, 'oku 'ikai ke nau puke heni kā 'oku tupu ai 'enau ma'u 'a e mahaki tauhi' ni fakataha mo e ngaahi nānunga 'o e ngalingali ke nau puke 'i he fakafefeka 'a e 'ate', holofa 'a e 'ate' pea mo e kanisā 'o e 'ate'. Ko e long'a'i fānau kotoa pē kuo nau pihia' (pea mo e kakai lalahi na'a nau pihia mei' he 'enau kei iiki') 'oku fiema'u ia ke muimui'i kinautolu 'i he vaha'a taimi lōloa 'o fou 'i he Kautaha ki he 'Ate Pupula'.

'I he tafa'aki 'e taha', ko e taimi ko ia 'oku pihia ai 'a e kakai lalahi', 'oku nau fa'a hoko 'o puke lahi 'i he 'ate pupula' (engeenga, langa kete mo e lua) **kā 'e kei lava pē ke sai 'a e kakai lalahi' ia mei heni.** 'E 'ikai fiema'u ia ke nau toe foki 'o sivi. 'Oku fa'a pihia 'a e kakai lalahi' mei ha'a nau mohe mo ha taha 'oku puke 'i he 'ate pupula' kae 'ikai ngāue'aki ha me'a malu'i hangē ko e konitomu'. Kapau 'oku 'i ai hao hoa fo'ou 'oku' ke mohe mo ia, 'e ala lava ke ne pihia meiate koe. 'Oku totonu ke fai hano sivi pe 'oku malu mei ha'a' ne pihia heni ('oku ngalingali 'e 'ikai ke kau heni 'a kinautolu ia 'oku ta'u 25 pe si'i hifo ai' he 'e 'osi malu'i kinautolu ia mei honau huhu malu'i'). Kapau 'oku 'ikai malu'i 'a ho hoa', 'e lava ke ne ma'u atu ha huhu malu'i HBV ta'etotongi 'a ia 'e malu'i ai ia mei ha'a' ne puke lahi 'i he 'ate pupula'. 'I he hili 'ene fakakakato 'a e huhu malu'i' (huhu 'e 3 'i he māhina 'e 3-6), 'oku totonu ke sivi ia pe 'oku malu'i ia mei' he mahaki 'ate pupula'. 'I he taimi 'oku te'eki fakakakato ai 'eni', 'oku totonu ke mo ngāue'aki mo ho hoa' ha konitomu ke malu'i ia mei ha'a' ne pihia 'i he vailasi 'ate pupula'.

'E lava 'e he toutou sivi toto' ke 'ilo mei ai ha kamata ngaue mai 'a e mahaki 'o e 'ate'.